

дослідження, а також реорганізації методологічної бази, в умовах інформатизації суспільства. Подальше дослідження питання взаємодії основних елементів глобалізації в межах мікроглобальних систем, а також уніфікація цих систем допоможе визначити та передбачити подальші можливі соціально-економічні та політичні кризи, міжнародні та

внутрішньодержавні конфлікти. Це також допоможе знайти розв'язання тих нагальних наявних проблем, які ведуть не до повсюдної глобалізації, а до створення моно- чи біполярних систем в загальному контексті існування глобалізованого середовища в сучасній світ-системі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Хардт М. Империя / М. Хардт, А. Негри; пер. с англ. под ред. Г.В. Каменской, М.С. Фетисова. – М.: Праксис, 2004. – 440 с.
2. Гелнер А. Нації та націоналізм / А. Гелнер. - К.: Таксон, 2003. – 300 с.
3. Мартин Г.-П., Западня глобалізації: атака на процвітання і демократію / Г.-П Мартин, Х. Шуманн. – М.: Альпіна, 2001. – 335 с.
4. Коротаєв А. В. Єгипетська революція 2011 г.: структурно-демографічний аналіз [Електронний ресурс] / А. В. Коротаєв, Ю. В. Зинькіна // Клиодинамикс. – 2011. – Режим доступу: http://cliodynamics.ru/index.php?option=com_content&task=view&id=271&Itemid=1
5. Бауман З. Глобалізація. Последствия для человека и общества / Зигмунд Бауман; пер. с англ. Коробочкиной М.Л., под ред Е.В. Яновской. – М.: Изд-во „Весь Мир”, 2004.– 188с.
6. Порівняльна таблиця медіапростору країн Азії [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.digitalbuzzblog.com/infographic-asia-pacific-social-media-statistics-stats-facts/>
7. Грин Л. Соціальна макроєволюція. Генезис и трансформации Мир-Системы / Л. Грин, А. Коротаєв. – М.: Либроком, 2012. – 568 с.

УДК 329 (4)

Гримська М. І.

Київський національний університет
імені Тараса Шевченка

ПРОБЛЕМАТИКА ОБ'ЄДНАНОЇ ЄВРОПИ У ПРОГРАМАХ КРАЙНІХ ПРАВІХ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ

Окреслено специфіку ідеологічних засад крайніх правих політичних партій як нової впливової партійної сім'ї в європейських країнах. Розкрито еволюцію їхніх поглядів на євроінтеграцію та розвиток Європейського Союзу. Висвітлено їхнє сучасне ставлення до подальшого зближення європейських країн. Охарактеризовано спроби утворення загальноєвропейського об'єднання крайніх правих політичних партій.

Ключові слова: політичні партії, крайні праві політичні партії, ідеологія, Європейський Союз, євроінтеграція.

Грымская М. И.

ПРОБЛЕМАТИКА ОБЪЕДИНЕННОЙ ЕВРОПЫ В ПРОГРАММАХ КРАЙНИХ ПРАВЫХ ПОЛИТИЧЕСКИХ ПАРТИЙ

Определена специфика идеологических основ крайних правых политических партий как новой влиятельной партийной семьи в европейских странах. Раскрыто эволюцию их взглядов на европейскую интеграцию и развитие Европейского Союза. Освещено их нынешнее отношение к дальнейшему сближению европейских стран. Охарактеризованы попытки образования общеевропейского объединения крайних правых политических партий.

Ключевые слова: политические партии, крайние правые политические партии, идеология, Европейский Союз, европейская интеграция.

Grymska M.

THE ISSUE OF UNITED EUROPE IN THE PROGRAMS OF FAR RIGHT POLITICAL PARTIES

In the article, peculiarities of ideological principles of far right political parties as a new influential party family in the European countries are identified. The evolution of their views on European integration and European Union development is described. Their current attitude towards further convergence of European countries is presented. The attempts to establish a pan-European association of far right political parties are characterized.

Key words: political parties, far right political parties, ideology, European Union, European integration.

Зростання електоральної підтримки крайніх правих політичних партій часто розглядається в контексті загрози расизму та нетерпимості. Будуючи свою риторику на критиці імміграції, ці політичні партії вважають її причиною як економічних, так і соціальних проблем. Збільшення кількості „чужинців”, з їхнього погляду, призводить до зростання безробіття, створення додаткового навантаження на систему соціального забезпечення, руйнування відчуття національної ідентичності через формування мультикультурального суспільства тощо. Водночас, не менш важливими є і погляди крайніх правих політичних партій на європейську інтеграцію. Будучи у переважній більшості євроскептиками, ці політичні сили виступають як мінімум проти того напряму, в якому рухається Європейський Союз, у деяких випадках закликаючи навіть до виходу їхньої країни з цього об'єднання. Враховуючи, що найбільший рівень підтримки крайні праві найчастіше одержують саме на виборах до Європейського парламенту, ця частина їхньої ідеології заслуговує на особливу увагу.

Найбільш комплексно та повно проблематику європейської інтеграції досліджує у кількох монографіях та численних статтях датський учений Кас Мудде. Він приділяє велику увагу як програмним засадам крайніх правих політичних партій, так і спробам їх об'єднання на загальноєвропейському рівні. Крім того, це питання аналізується і в інших працях, зокрема, таких учених як С. Васілопулу, М. Вільямс, Т. Гівенс, Т. Дублікаш, Г. Кітшелът, Е. МакГен, П. Меркл, Р. Ітвелл, П. Норріс, Д. Халікіопулу, А. Шеховцов та ін.

Проблематика крайніх правих політичних партій є новою для української політичної науки. Тут лише починають з'являтися перші публікації, які б розглядали ті чи інші аспекти цієї тематики. Більш того, ці дослідження здебільшого стосуються конкретних партій або країн, в той час як комплексний

аналіз сутності та специфіки цієї групи партій практично відсутній. Відтак, стаття має на меті висвітлити ідейно-ціннісні засади крайніх правих, приділяючи увагу їхньому ставленню до поглиблення європейської інтеграції.

Характеризуючи ідеологію крайніх правих політичних партій, їх часто називають „антиіммігрантськими”, підкреслюючи роль та місце поглядів на імміграцію серед їх ціннісних засад. Дійсно, ця група політичних партій наголошує на загрозах, які відчуває кожна держава через швидке зростання темпів міграції. Вони стосуються усіх сфер суспільного життя, створюючи додаткове навантаження на державний бюджет внаслідок збільшення кількості тих, хто потребує соціальної допомоги, як серед новоприбулих, так і серед корінного населення, яке змушене конкурувати з ними за обмежені робочі місця. Формування багатокультурного суспільства теж сприймається виключно негативно. Руйнування традиційних зв'язків на рівні спільнот підриває відчуття солідарності та безпеки, що, своєю чергою, призводить до зростання злочинності.

Разом із тим, не менш відомим елементом ідеології крайніх правих політичних партій є і їх євроскептицизм. Будучи спочатку суто британським феноменом (через своє географічне положення й історичний розвиток Великобританія розглядала себе як дещо відчужене від континентальної Європи), на початку 1990х рр. він поширився на решту європейських країн. Дискусії тут ведуться як стосовно формату співпраці між країнами-членами Європейського Союзу (поглиблення чи обмеження певними сферами), так і щодо розширення спільноти та включення нових держав. Існує багато визначень євроскептицизму, однак у нашому дослідженні ми використовуваємо його, насамперед, для позначення системи поглядів, відповідно до якої співробітництво між європейськими державами

розглядається загалом позитивно, але вважається, що воно розвивається у хибному напрямі. Поглиблення інтеграції, в цьому контексті сприймається як таке, що руйнує державний суверенітет через передачу дедалі ширших повноважень так званим „європейським бюрократам” або „технократам”, які „сидять” у Брюсселі і не бачать реальних потреб народів європейських держав.

Ідея євроскептицизму набула особливого поширення після вступу в дію Маастрихтського договору у 1993 р. З того часу вона стала невід’ємною складовою ідеології і крайніх правих політичних партій, які перетворились на послідовних прихильників євроскептицизму. Водночас, розглядаючи погляди на європейську інтеграцію в програмах цієї групи партій, слід підкреслити, що вони пройшли певну еволюцію. Більшу частину другої половини ХХ ст. крайні праві виступали, навпаки, за поглиблення співпраці між європейськими державами. Найкраще такий розвиток можна простежити на прикладі змін у програмних пріоритетах найбільш впливових крайніх правих політичних партій.

Зокрема, французький Національний фронт, на початку своєї історії підтримував утворення конфедерації європейських держав включно з Великобританією. У програмі 1985 р. стверджується, що Європейський Союз має отримати потрібні ресурси, встановити спільну валюту, сформувати дієві політичні інститути та гарантувати свою безпеку в тому числі через спільну зовнішню політику, ядерні програми, захист зовнішніх кордонів і стримування імміграції. У протилежному випадку об’єднання ризикує залишитись лише утопією. Очевидно, що, з погляду цієї партії, цей процес має очолити Франція, яка розглядається як зразок для інших держав [1, с.159].

Національний фронт відрізнявся від більшості крайніх правих політичних партій і своєю чіткою проамериканською позицією. Відстоюючи в економіці моделі рейганізму та тетчеризму, він виступав також за співпрацю з США у зовнішній політиці [2, с. 212-215]. Ці погляди змінилися ще раніше, аніж ставлення до європейської імміграції під впливом початку війни у Перській затоці. Національний фронт виступив проти США, критикуючи втручання ООН та, зокрема, Франції, у цю ситуацію. Лідер партії Жан Марі Ле Пен був єдиним з відомих французьких політиків, хто виступив з такою позицією. Більш того, в складі делегації європейських крайніх правих

політичних партій він зустрівся з Саддамом Хусейном. У риторичній партії це позиціонувалось як активна спроба протистояти економічній і культурній експансії США до країн Європи. Тісна співпраця з американцями мала сенс в умовах Холодної війни, але є безглуздою і навіть загрозовою для європейців після її завершення [3, с. 160].

Підписання Маастрихтського договору змінило ставлення і до європейської інтеграції. У програмі, розміщеній на офіційній веб-сторінці партії, Національний фронт доволі детально аргументує свій євроскептицизм. Загалом партія не виступає проти дружніх стосунків з іншими європейськими країнами, навпаки, таке поглиблення співпраці, насамперед у військовій та економічній галузях, розглядається позитивно. Європейський Союз як об’єднання суверенних народів слід розширити і включити нові держави, такі як Росія та Швейцарія. Дієва система європейської безпеки може сформуватись лише через взаємодію Франції, Росії та Німеччини. Однак в основі кооперації у цій та всіх інших сферах має залишатись повага до національного суверенітету та національних інтересів кожної з країн-членів. Символічно це має проявлятися у тому, що над будівлями органів державної влади та місцевого самоврядування чільне місце повинен займати саме державний прапор, а не прапор Європейського Союзу [4].

Натомість, розширення сфери повноважень загальноєвропейських інституцій критикується та засуджується. Утворення Європейського Союзу та підписання Шенгенської угоди матиме своїм наслідком обмеження національного суверенітету та передачу реальної влади у руки жменьки чиновників, покликаних нав’язувати всім державам-членам однакові умови та закони, не враховуючи національних особливостей і потреб їх народів. Приміром, партія наводить приклади того, як потрібні для Франції економічні рішення (наприклад, підтримка компанії Рено), блокувались Європейським Союзом [4].

Тобто, головною проблемою Європейського Союзу у тому вигляді, в якому він сформувався у 90-х рр. ХХ ст. є те, що величезні повноваження і вирішення долі мільйонів людей знаходяться у руках технократів, які працюють в органі, навіть не обраному народом – Європейській комісії. Правила та обмеження нав’язуються і Європейським центральним банком. Тому прямих виборів депутатів Європейського

парламенту недостатньо для створення противаги цій могутній бюрократичній машині. Крім того, парламент залишається доволі слабким навіть після Лісабонського договору [4].

У програмних документах Національного фронту всіляко підкреслюється негативне ставлення і до спільної валюти. Партія стверджує, що євробюрократи проігнорували численні застереження відомих економістів та нобелівських лауреатів щодо недоліків запровадження євро. На ті країни, які виступали проти, здійснювали тиск, погрожуючи фінансовими наслідками, і вони зрештою були змушені погодитись. Критики євро, зазначає партія, виявились праві, оскільки територія дії цієї валюти і справді характеризується найвищим рівнем безробіття та найнижчими темпами зростання економіки. Євро шкодить, передусім, найбільш сильним державам – Франції та Німеччині, а тому ці дві країни повинні об'єднати зусилля задля повернення національних грошових одиниць [4].

Ще однією партією, погляди якої добре ілюструють перехід крайніх правих до євроскептицизму на початку 1990-х рр., є німецька партія Республіканців. У першій програмі, прийнятій на установчих зборах у 1983 р., партія підтримувала процес європейської інтеграції. К. Мудде вважає такі погляди наслідком того, що, по-перше, ця політична сила виникла внаслідок відокремлення частини баварського Християнсько-соціального союзу, який традиційно підтримував поглиблення співпраці в межах ЄС, і по-друге, своїм головним завданням партія вважала об'єднання Німеччини, розглядаючи ці два процеси (возз'єднання німецьких земель та їх інтеграцію в загальноєвропейську спільноту) як нерозривно пов'язані [1, с. 159].

Однак після підписання Маастрихтського договору погляди партії різко змінились. У 1993 р. була прийнята оновлена програма під назвою „Ми робимо, що можемо... задля інтересів Німеччини”, де враховано об'єднання Німеччини, а також представлено позицію щодо поглиблення європейської інтеграції. Маастрихтський договір у документі було охарактеризовано надзвичайно негативно. Партія назвала його „Версалем без зброї”, підкреслюючи, що він означає чергову капітуляцію Німеччини. Інтеграція до Європейського Союзу, на її думку, невігідна для держави, оскільки вимагає від неї значно більше, аніж вона отримує від об'єднання [5, с. 39].

Така сама теза представлена і в оновленій програмі, прийнятій у 2002 р. Ідея про тісну співпрацю між європейськими державами, як і в більшості крайніх правих політичних партій, сприймається позитивно. Зокрема, європейці повинні вибудувати систему спільної ефективної оборони, яка б дозволила самостійно захищати свої території у разі загрози, а не покладатись на США. Будучи великим народом у серці Європи, німці відчувають свою відповідальність за її долю. Проте сучасний шлях розвитку ЄС піддається жорсткій критиці. Головна цінність Європи – у її різноманітності, у можливості об'єднати держави з унікальними історичними та національними особливостями на базі спільного фундаменту. Тому ця багатоманітність повинна всіляко підтримуватись і розвиватись. Найкращий формат для цього – збереження конфедерації і відхід від прагнень перетворитись, по суті, у федеративну державу. Національні інтереси повинні залишатись на першому місці, а національне законодавство має переважати над загальноєвропейським [6].

Дещо меншою мірою євроскептицизм присутній у програмах крайніх правих політичних партій з тих держав, які дещо пізніше вступили в Європейський Союз. Це найбільш помітно на прикладах Австрії, Швеції та Угорщини. Крайня права Партія свободи Австрії розглядає ЄС як Союз вільних і суверенних народів, який повинен базуватись на географічній, духовній та культурній близькості, а також відданості цінностям західної цивілізації. Свобода та унікальність кожного народу має захищатись і підтримуватись з метою ефективного протистояння мультикультуралізму, глобалізації та масовій імміграції. Європа не повинна зводитись виключно до політичного проекту під назвою „Європейський Союз”. Її підґрунтям має бути демократія, повага до національних інтересів кожного члена утворення та пріоритет національного законодавства над загальноєвропейським [7].

Партія Шведських демократів у своїй програмі 2011 р. також висловлює погляди, які дозволяють віднести її до євроскептиків. З одного боку, у документі підкреслюється, що співпраця між країнами є дуже важливою. Завдяки їй відбувається обмін ідеями, досвідом, культурою, що дозволяє усім учасникам процесу активно розвиватись та сприяє миру й стабільності у світі. Однак будь-який союз, який ставить собі на меті домінування над суверенними народами, приречений на поразку. Національні

інтереси можуть забезпечуватись лише кожною країною самостійно, а формування наддержавного об'єднання, закони якого переважали б над законами окремих народів суперечить ідеї вільної взаємодії рівних [8].

Проблематика Європейського Союзу більш детально розглядається на веб-сторінці Шведських демократів та їхніх документах, підготовлених на вибори до Європарламенту. Називаючи себе „єврокритиком”, партія підкреслює цінність об'єднання, що дозволило сформувати відчуття спільної ідентичності для народів, які належать до однієї культури та мають однакові історичні корені. В його основі – цінності демократії, рівності та добробуту, які посилюють цю спільноту. Разом із тим, Європейський Союз уже не той, яким був, коли Швеція до нього вступала. Посилюється вплив тих, хто прагне знищити національні держави і перебрати на себе повноваження з управління життям навіть найменших спільнот. Загальноєвропейські інституції не є ані легітимними, ані прозорими, що ще більше загрожує національним інтересам окремих країн. Виходячи з цього, Шведські демократи закликають ще раз провести референдум щодо європейської інтеграції, щоб вирішити, чи хочуть шведські громадяни належати до цієї, уже цілком іншої за характером, спільноти, зупинити процес перетворення ЄС у Сполучені Штати Європи, відновити державні кордони через перегляд Шенгенської угоди та не допустити вступу Туреччини [9].

Дещо більш поміркована риторика притаманна угорській крайній правій політичній партії Рух за кращу Угорщину. У програмі 2010 р. партія не висловлює такої різкої критики, які інші крайні праві, що може пояснюватись, насамперед, тим, що Угорщина значно пізніше вступила до Європейського Союзу. Водночас у документі наголошується, що не слід ототожнювати Європу та Європейський Союз. Угорщина належить до європейської спільноти не завдяки вступу до ЄС, вона завжди була її частиною та сповідувала її фундаментальні цінності – грецький спосіб мислення, римське право та християнську мораль. Лісабонський договір суперечить цим цінностям, оскільки спрямований на всеохоплюючу інтеграцію на противагу поширенню ідеї Європи народів [10]. Тому, як стверджується у програмі та інших документах партії, Угорщині слід відійти від обмежуючого євроатлантизму, зосередившись також на співпраці з тими державами, з якими їй

вигідно мати тісні стосунки – Німеччиною, Росією та Туреччиною.

Загалом, незважаючи на деяку варіативність у ставленні до Європейського Союзу та євроінтеграції, переважна більшість крайніх правих політичних партій, не заперечуючи користь від співпраці, критично ставляться до того напрямку, в якому рухається об'єднана європейська спільнота. Такі тези можна зустріти не лише в програмах вищезазначених політичних сил, а й практично усіх інших, кого варто відносити до такої групи політичних партій. Іноді можна зустріти і таку позицію, що подальша інтеграція країн ЄС вигідна, передусім, Сполученим Штатам Америки, оскільки уніфіковане утворення легше контролювати і використовувати у своїх інтересах [1, с. 195]. Якщо Європа і має об'єднуватись, стверджують крайні праві, то це повинна бути Європа народів, де кожна країна цінується за унікальність і співробітництво обмежується лише тими сферами, де воно потрібно, а у всіх інших аспектах національні держави мають зберегти свій суверенітет. Крім того, більшість партій виступають проти подальшого розширення ЄС (або за дуже зважений підхід до цього питання), оскільки уже на сьогодні існування загальноєвропейських інституцій занадто затратне для економік окремих держав. Більшість партій однозначно проти вступу Туреччини, наполягаючи, що Європейський Союз має залишатись об'єднанням християнських держав.

Незважаючи на таку схожість позицій, крайнім правим політичним партіям доволі складно знайти прийнятний для усіх формат співпраці на рівні Європейського Союзу. Право- та лівоцентристські партії різних держав-членів ще на початку розвитку європейського парламентаризму утворили так звані „сім'ї політичних партій”, до яких включають ті політичні сили, які відповідають певним критеріям (як правило, це спільність ідеології та вплив всередині країни). Найбільші з них – Європейська народна партія та Партія європейських соціалістів. Ці об'єднання стають основою для формування політичних груп (фракцій) у Європейському парламенті та ефективнішої роботи.

На противагу цьому, крайні праві політичні партії відчують значні труднощі у кооперації навіть на рівні європейського парламенту. До певної міри це зумовлено тим, що утворення „Націоналістичного інтернаціоналу” викличе хвилю обурення та

матиме, скоріше, негативні наслідки. З іншого боку, між крайніми правими партіями немає згоди щодо цілої низки питань. Найчастіше такі конфлікти виникають щодо територіальних меж окремих держав. Першою спробою об'єднання вважають ініційовану у 1997 р. Головою французького національного фронту організацію „Євронат” (Європейський національний союз). Про цей союз відомо доволі мало, веб-сторінка існувала лише порівняно короткий час, тому навіть вичерпний перелік партій, які до нього входили, відсутній. Кас Мудде для цього використовує список, наведений грецькою крайньою правою політичною партією, оскільки ця інформація була доступною лише там [1, с. 176].

Більш маргінальною організацією є Європейський національний фронт. Точна дата його заснування невідома і у літературі можна знайти декілька варіантів – 1999 р., 2004 р., 2009 р. Вважається, що об'єднання було ініційовано італійською партією „Нова сила” та включає менш відомі й впливові європейські крайні праві політичні партії, зокрема грецький „Золотий світанок” [11, с. 205]. Дещо схожа і ще одна загальноєвропейська організація – Альянс європейських національних рухів. Вона була заснована у 2009 р. та очолюється сьогодні представником „Руху за кращу Угорщину”. Деякий час серед членів об'єднання був і французький Національний фронт, однак згодом він перейшов до більш поміркованого Європейського альянсу за свободу, утвореного в 2010 р. Саме останній вважається сьогодні найбільш впливовою європейською партією крайніх правих. У своєму маніфесті партія стверджує про те, що об'єднання Європи перетворилось у процес централізації влади. Прийняття рішень переходить від демократично обраних парламентів країн-членів до інституцій ЄС. Цей процес, суттєво пришвидшений Лісабонським договором, прямо протилежний принципу субсидіарності як засадничого для Європейського Союзу. Тому партія виступає проти штучного формування „єдиного європейського народу” і децентралізацію процесів прийняття рішень [12].

Складність об'єднання крайніх правих політичних партій ще більшою мірою проявляється на рівні Європейського парламенту. Протягом історії свого перебування у цій представницькій інституції, депутати, віддані ідеології крайніх правих, входили або до об'єднання євроскептиків (переважно це британські та італійські партії), або, з

часу формування власне крайніх правих політичних груп, уже до них. Характерною рисою таких політичних груп була короткочасність їх існування через перманентні конфлікти та непорозуміння між різними партіями. Ситуація повторилась і у Європейському парламенті 8 скликання, обраному у травні 2014 р. Одна частина крайніх правих увійшла до Альянсу за пряму демократію в Європі, друга – до групи Європа народів та свободи [13].

Таким чином, проблематика європейської інтеграції в програмах крайніх правих політичних партій представлена достатньо широко. Загалом, підтримуючи об'єднання європейських країн з метою поглиблення взаємовигідної співпраці, особливо в економічній, військовій та сфері безпеки, ці партії відстоюють позицію, що Європейський Союз перетворюється зі спільноти суверенних народів у федеративну державу з подальшим обмеженням можливості окремих країн приймати рішення, які впливають на їх долю. Разом із тим, на загальноєвропейському рівні ці політичні партії, на протигагу іншим політичним сім'ям, не можуть ефективно об'єднати зусилля і працюють кількома окремими напрямками. Врахування цього аспекту є необхідним для формування глибинного розуміння сутності та специфіки крайніх правих політичних партій і ця стаття покликана започаткувати активне обговорення цього питання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Mudde C. Populist radical right parties in Western Europe / Cas Mudde. – New York: Cambridge University Press, 2007. – 404 p.
2. Shields J. The extreme right in France: from Pétain to Le Pen / James Shields. – New York: Routledge, 2007. – 432 p.
3. Right-wing extremism in the twenty-first century / [edited by Peter H. Merkl, Leonard Weiberg]. – London: Frank Cass Publishers, 2003. – 320 p.
4. Notre Projet. Programme Politique du Front National [Електронний ресурс] // Front National. – Режим доступу: <http://www.frontnational.com/pdf/Programme.pdf>
5. Mudde C. The ideology of extreme right / Cas Mudde. – Manchester & New York: Manchester University Press, 2000. – 224 p.
6. Bundesparteiprogramm. Social. Patriotisch. Ökologisch [Електронний ресурс] // Die Republikaner. – Режим доступу: http://www.rep.de/upload/REP_Daten/Werbemittel/_Allgemein/Parteiprogramm/BUND_parteiprogramm_2011.pdf
7. Parteiprogramm der Freiheitlichen Partei Österreichs (FPÖ). Österreich zuerst [Електронний ресурс] // Freiheitlichen Partei Österreichs (FPÖ). – Режим доступу: <http://www.fpoe.at/fileadmin/>

- user_upload/www.fpoe.at/dokumente/2015/2011_g
raz_parteiprogramm_web.pdf
8. Sverigedemokraternas principprogram 2011 [Електронний ресурс] // Sverigedemokraterna. – Режим доступу: https://sd.se/wp-content/uploads/2013/08/principprogrammet2014_webb.pdf
  9. Mindre EU Mer Sverige! [Електронний ресурс] // - Sverigedemokraterna. – Режим доступу: <https://sd.se/wp-content/uploads/2014/05/eu-manifestet2014.pdf>
  10. Radical change: a guide to Jobbik's parliamentary election manifesto for national self-determination and social justice Platform [Електронний ресурс] // Foreign affairs committee, 2010. – Режим доступу: <http://www.jobbik.com/sites/default/files/Jobbik-RADICALCHANGE2010.pdf>
  11. Eurasianism and the European Far Right: Reshaping the Europe–Russia Relationship / [edited by Marlene Laruelle]. – London: Lexington Books, 2015. – 292 p.
  12. Political Platform [Електронний ресурс] / European Alliance for Freedom. – Режим доступу : <http://www.eurallfree.org/?q=node/71>.
  13. Organisation [Електронний ресурс] / European Parliament. – Режим доступу: <http://www.europarl.europa.eu/aboutparliament/en/20150201P-VL00010/Organisation-and-rules>.

УДК 303.7: 32

Kucerova M.

Comenius University in Bratislava (Slovakia)

WHO ARE THE SPOILERS OF THE PEACE? THE CASE OF CIVIL CONFLICT IN ANGOLA

The paper deals with the topic of spoilers identified as the specific type of the actors of civil conflict by Steven John Stedman. This concept describes spoilers as actors who by using violence spoil an ongoing peace process in a country. However, by this operationalization it is possible to identify the spoiler only after he started to act and this is one of the core critiques of this concept. The goal of the text is to analyze the characteristics of spoilers with the aim to identify whether this type of actors of civil conflict differ in some important characteristics from the other actors active in civil conflicts. My analysis suggests, there is no important difference between the identified spoiler and other actors fighting in civil war and thus there is no possibility to identify who will become the spoiler of the peace process.

Key words: spoiler, peace, civil conflict, Angola.

Кучерова М.

ХТО Є СПОЙЛЕРОМ МИРНОГО ПРОЦЕСУ? ГРОМАДЯНСЬКИЙ КОНФЛІКТ В АНГОЛІ

Описується тема спойлера як певного типу акторів громадянського конфлікту по Стівену Джонсу Стедману. Ця концепція описує, як спойлери із застосуванням насильства псують постійний мирний процес в країні. Проте, з цим визначенням можна визначити спойлера тільки після того, як він почав діяти, і це є однією з головних причин критики цієї концепції. Мета тексту - аналіз характеристик спойлерів з метою визначити, чи є цей тип суб'єкта громадянського конфлікту відмінним від інших акторів в активних громадянських конфліктах. Мій аналіз показує, що немає важливої відмінності між ідентифікованим спойлером і іншими суб'єктами, що борються в громадянській війні і, таким чином, немає ніякої можливості визначити, хто стане спойлером мирного процесу.

Ключові слова: спойлер, мир, громадянський конфлікт, Ангола.